

Kv. PANTERN
UPPSALA

ANTIKVARISK SAKKUNNIG
VID FRAMTAGANDE AV
NY DETALJPLAN

MARTIN ÅHRÉN
2015

	SIDA
BAKGRUND	5
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	5
BEGREPP	5
GÄLLANDE DETALJPLANER OCH PBL	6
UPPSALA KOMMUNS KULTURMILJÖPROGRAM.....	7
RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN	8
KULTURHISTORISKA INVENTERINGAR	8
KVARTERET PANTERNS HISTORIA	9
BEFINTLIGA BYGGNADER INOM KVARTERET.....	14
ARKITEKTERNA BAKOM HUSEN	17
KULTURHISTORISKA VÅRDEN INOM KVARTERET	17
LITTERTURHÄNVISNING	19

BAKGRUND

Ägarna till kvarteret Pantern – Atrium Ljungberg – avser att utveckla och i viss mån förändra användningen i husen inom kvarteret genom ombyggnad. För att detta skall bli möjligt krävs en ny detaljplan. A-sidan har fått uppdraget att rita delar av ombyggnaden och därtill även ta fram denna kulturmiljöanalys. Skälet till detta är att kvarteret ingår i riksintresse för kulturmiljövården samt att det omfattar kulturhistoriskt intressanta byggnader utpekade både i den gällande detaljplanen och i den kommunala översiktsplanen. Kulturmiljöanalysen är utförd av Martin Åhrén under försommaren 2015.

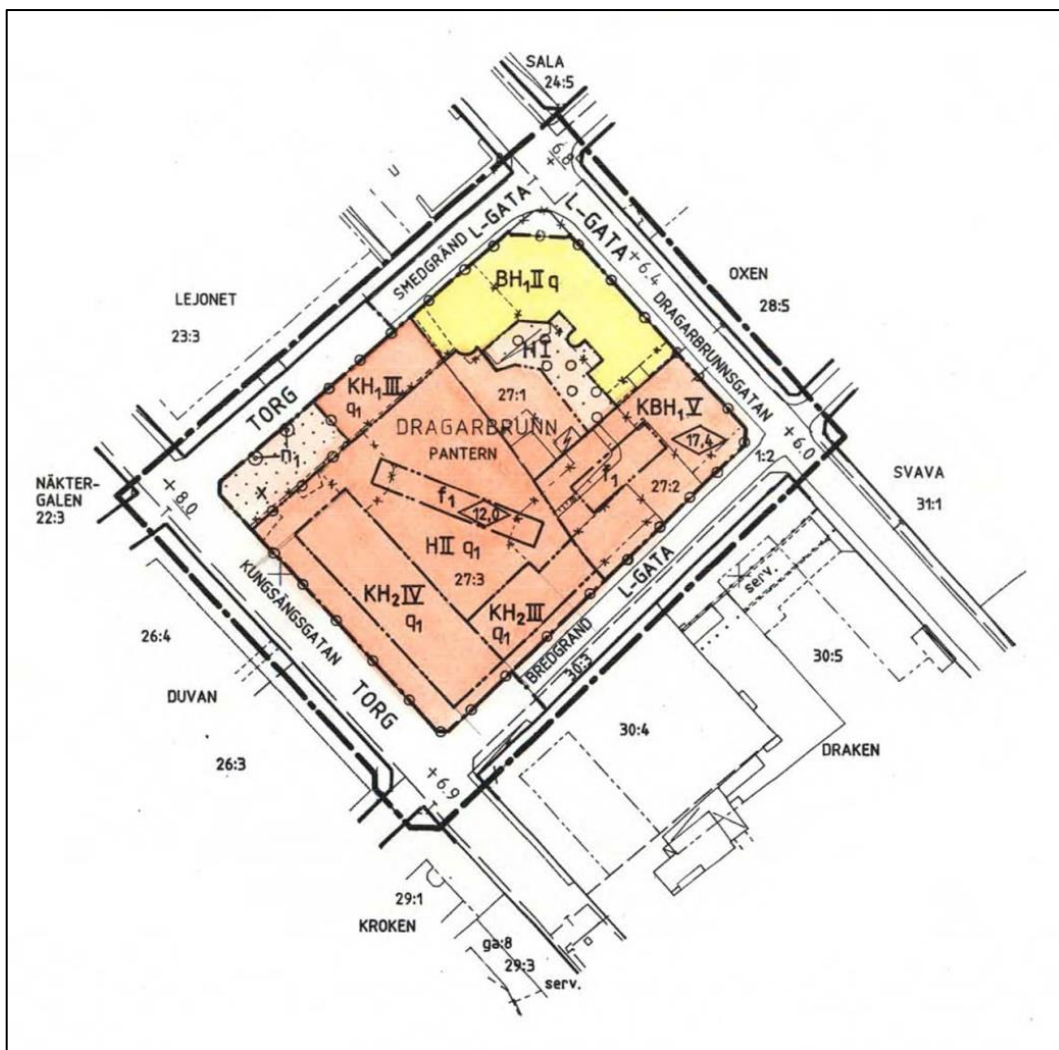
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Kvarter	Kv. Pantern, Uppsala
Fastighet	Dragarbrunn 27:1, 27:2 och 27:3
Beställare	Atrium Ljungberg AB Box 4200 131 04 Nacka
Beställarens ombud	Daniel Kvant Suber
Antikvarisk sakkunnig	Martin Åhrén
Datum	2015-05-27
Fotografier	a-sidan arkitektkontor ab där inget annat anges

BEGREPP

En analys eller värdering av bebyggelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv medför en rad begrepp som ibland kan vara svåra att tolka. Att tillskriva en byggnad ett kulturhistoriskt värde är detsamma som att tillskriva den ett värde för vad dess historia kan berätta för oss i framtiden. Dessa värden kan t.ex. berätta att byggnaden är unik eller att den är synnerligen välbevarad sen den byggdes. Den kan även berätta om viktiga historiska händelser eller skeenden i vår historia. En fattigstuga kan exempelvis ha socialhistoriska värden eftersom den kan berätta om hur de fattiga hade det förr. Vaksalaskolan har ett arkitekturhistoriskt värde eftersom den anses vara en av landets främsta byggnader uppförda i s.k. tjugotalsskandinavism. Linnés Hammarby kan knytas till och berättar om en viktig historisk person och har därför ett personhistoriskt värde. Domkyrkan har ett starkt symbolvärde för Uppsala men även för resten av landet. Värdena kan vara nationella men i de flesta fall är de regionala eller lokala. De kan vara betydelsefulla för platsen eller staden men samtidigt vanliga om man jämför med andra städer runt om i landet. Trähus från 1800-talet är lika värdefulla i Uppsala innerstad därför att de är få som i Nora där de dominerar stadsbilden och ger staden dess karaktär.

De begrepp som används i denna kulturmiljöanalys baseras på skriften *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* publicerad av Riksantikvarieämbetet 2002 (finns att ladda ner från www.raa.se).

Utdrag ur detaljplanen DP 55 F för kv. Pantern, daterad 1990. Ur samhällsbyggnadskontorets arkiv, Uppsala.

GÄLLANDE DETALJPLANER OCH PBL

Kvarteret Pantern omfattas i sin helhet av detaljplanen DP 55 F och innehåller fastigheterna Dragarbrunn 27:1, 27:2 och 27:3. Den upprättades i samband med att den nya Forumgallerian byggdes och vann laga kraft 1990-07-17.

I detaljplanen är större delen av kvarteret bedömt som kulturhistoriskt intressant och skyddat med särskilda skyddsföreskrifter. De två byggnadskropparna i söder, längs Kungsängsgatan och Bredgränd, det numera överbyggda affärsstråket Diagonalen samt huset längs Smedsgränd är belagda med q₁. Detta innebär att fasaderna skall bevaras. Byggnaden i hörnet av Dragarbrunnsgatan och Smedsgränd – f.d. Upsala Sprit AB – är belagd med q vilket innebär att den inte får rivas eller ändras så att dess karaktär och anpassning till omgivningen förvanskas.

I plan- och bygglagen finns allmänna varsamhetskrav samt förbud mot förvanskning. Dessa paragrafer är tillämpningsbara på all form av bebyggelse och avser att säkra en långsiktigt hållbar samhällsutveckling med hänsyn till olika egenskaper och värden då särskilda skyddsföreskrifter saknas.

Kravet på varsamhet (PBL 8 kap. 17 §):

”Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad skall utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.”

Förbudet mot förvanskning (PBL 8 kap. 13 §):

”En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.”

Boverket anser att om ett område är klassat som riksintresse för kulturmiljövården tyder det på att området är särskilt värdefullt. Likaså anser Boverket att byggnader som pekats ut i kulturmiljöprogram eller byggnadsinventeringar är att betrakta som kulturhistoriskt värdefulla. Om en byggnad anses särskilt värdefull baserat på något av dessa eller båda kriterierna omfattas den således av förbudet mot förvanskning. Detta oavsett om den är q- eller k-märkt i gällande detaljplan eller byggnadsminnesmärkt enligt Kulturmiljölagen.

UPPSALA KOMMUNS KULTURMILJÖPROGRAM

I samband med att Uppsala kommun antog en ny översiktsplan 2010 uppdrog man åt kulturnämnden att upprätta ett kulturmiljöprogram. Målsättningen var att skapa underlag för det framtida planeringsarbetet. I januari 2015 presenterades *Kulturmiljöprogram 2014* vilket omfattar hela Uppsala kommun. Programmet baseras på ett stort antal kulturmiljöinventeringar från perioden 2012-14 samt äldre underlag i form av bebyggelseinventeringar m.m.

I programmet framgår att det finns tre utpekade byggnader inom kvarteret Pantern som anses vara kulturhistoriskt värdefulla; den gamla Forumgallerian längs Kungsängsgatan, det i vinkel placerade huset längs Bredgränd samt före detta Upsala Sprit ABs byggnad i hörnet Dragarbrunnsgatan/Smedsgränd. Bland de utpekade byggnaderna ingår även den så kallade Diagonalen. Vidare framgår att kvarteren i centrum bygger på 1600-talets rutnätsplan vilket är av stort värde för stadsbilden. Här framhålls också att en stor del av den äldre bebyggelsen försvann under 1900-talets andra hälft till förmån för en ny ”centrumbebyggelse som bättre kunde möta handelns ökade behov av ändamålsenliga lokaler.” Hela centrum är utpekad som kommunal kulturmiljö med tillhörande rekommendationer och riktlinjer. Bland annat betonas vikten av

”Att särskilt värdefulla byggnader ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt inte förvanskas (PBL).”

”Att vid prövning av rivningslov ska hänsyn tas till om byggnad eller byggnadsdel har särskilda kulturhistoriska och miljömässiga värden (PBL).” samt

”Att ny bebyggelse tar hänsyn till stads- eller landskapsbild samt kulturvärden på platsen (PBL).”

Dessa ställningstaganden ligger i linje med 2010 års kommunala översiktsplan i vilken följande målsättning finns formulerad:

”Förändringar som berör områden med särskilt miljö- och stadsbildsvärde samt byggnader med särskilt arkitektoniskt och kulturhistoriskt värde bör utföras med varsamhet och hänsyn till bebyggelsens särdrag. Stadens karakteristiska siluett är en identitetsskapande kvalitet som ska

vårdas. Bebyggelsekompletteringar ska utformas med hänsyn till stadens siluett och det omkringliggande slättlandskapet. Siktlinjer från stadens infartsvägar in mot den historiska stadskärnan ska värnas. I samband med väsentliga förändringar inom kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer bör det klargöras i vilken utsträckning objekten är skyddsvärda.”

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN

De centrala delarna av Uppsala stad ingår i riksintresse för kulturmiljövården *C 40 A Uppsala stad* vilket regleras i miljöbalkens 3 och 4 kapitel. Kvarteret Pantern omfattas av riksintresset och dess motiv- och uttrycksbeskrivningar. Förändringar inom kvarteret skall därför vägas mot den eventuella negativa påverkan de kan ha på riksintresset. Följande är Länsstyrelsen Uppsala läns formuleringar av riksintresset, antagna av Riksantikvarieämbetet 2013-12-18.

Motivering:

Stad starkt präglad av centralmakt, kyrka och lärdomsinstitutioner från medeltid till idag.

Uttryck för riksintresset:

Centralmaktens, domkyrko- och lärdomsstadens bebyggelse och miljöer från medeltiden fram till idag. Kronogodsen med ängsmarker utmed Fyrisån. Miljöer och offentliga byggnader som hör samman med funktionen som residens-, förvaltnings- och regementsstad från 1600-talet till 1900-talet. Gatumönster med medeltida drag och rester av oregelbundna tomter från tiden före 1643 års reglering, gatunät enligt rutnätsplan med hörnslutet torg och långa raka tillfartsvägar från 1600-talet. Vetenskapshistoriskt intressanta trädgårdsanläggningar och parker från 1600-talet till 1900-talet. Bebyggelse-, kommunikations- och stadsplanestruktur som visar på stadens uppkomst och utveckling från medeltid till 1900-talet. Bebyggelsens utformning, placering och inbördes rumsliga samband. Den monumentala bebyggelsens dominans i stadsbilden genom siktlinjer och vyer längs gator, från torgrum och från Fyrisån. Stadens siluett från infarterna och vägar som passerar staden med domkyrkan, slottet och Carolina Rediviva som viktiga landmärken. Gatu- och platsnamn som anknyter till stadens kulturhistoriska utveckling.

KULTURHISTORISKA INVENTERINGAR

I de kulturhistoriska inventeringar som gjorts i Uppsala sedan 1960-talet omfattas kvarteret Pantern i första hand av tre. Den första redovisades i *Stadsbildens framtid* 1964. Här beskrivs byggnaderna inom kvarteret men de anses inte ha något kulturhistoriskt värde. Vid denna inventering saknades gallerian, istället fanns två byggnader på platsen ritade av arkitekt Hans Skoglund 1940.

Den andra inventeringen redovisades i *Uppsalas byggnader* 1991. Upplägget är detsamma som 1964; byggnaderna beskrivs och anges på en karta antingen som kulturhistoriskt värdefulla eller inte. Inom kvarteret Pantern finns endast en värdefull byggnad – Upsala Sprit ABs gamla byggnad, Spritpalatset. Dessutom nämns att gallerian är under uppbyggnad och därför har husen från 1940, inom tomten i hörnet Dragarbrunnsgatan/Bredgränd, rivits.

Den senast utförda inventeringen var *Uppsala – en växande stad* från 2006. Denna inventering omfattade bara byggnader uppförda mellan 1951 och 1979 vilket utesluter både Spritpalatset och gallerian. Varuhuset Forum anges som kulturhistoriskt värdefullt men däremot inte det tillhörande huset längs Smedsgränd. Detta måste dock betraktas som ett misstag eftersom de båda byggnaderna uppfördes som delar av samma projekt efter ritningar av samma arkitekt.

KVARTERET PANTERNS HISTORIA

Dagens kvarteret Pantern är en förhållandevis sen konstruktion för att vara en del av Uppsalas centrala delar. När en ny rutnätsplan upprättades för staden på 1600-talet utgjorde detta kvarter istället den södra halvan av kvarteret Oxen. Inte förrän på 1870-talet förlängdes Dragarbrunnsgatan till det som då var stadens utkant; Strandbodgatan. Med detta skapades två kvarter, men till en början benämndes båda som Oxen. Först en bit in på 1880-talet fick Pantern sitt nuvarande namn.

Karta över Uppsala 1854. Här syns att kv. Pantern fortfarande var en del av kv. Oxen. Inte förrän på 1870-talet förlängdes Dragarbrunnsgatan söderut så att kvarteret delades. Ur Lantmäteristyrelsens arkiv.

Med 1880-talets utökade stadsplan befästes kvarterets storlek men det kom att dröja innan det bebyggdes i sådan omfattning att det upplevdes som ett stadskvarter. Åt Dragarbrunnsgatan behöll det ett långt obebyggt parti ända in på 1940-talet. Det var först då som det blev helt kringbyggt.

Karta över Uppsala 1882. Här syns att kv. Oxen delats men även kv. Panterns öppna karaktär åt Dragarbrunnsgatan. Denna sida förblev obebyggt in på 1940-talet. Ur Lantmäteristyrelsens arkiv.

Åldern på kvarterets bebyggelse idag sträcker sig från sekelskiftet 1900 till omkring 1990. Innan rivningarna som föregick bygget av Forum såg dock kvarteret helt annorlunda ut. Då fanns på samma tomter två gårdar uppbyggda under 1700- respektive det tidiga 1800-talet varav den ena som Leufstafamiljen de Geers stadsgård. Rivningen av dessa framhölls av Riksantikvarien som ett kulturmord men staden ansåg att det var en nödvändig del av saneringen av Uppsala för att möjliggöra handelns utveckling i de centrala delarna.

De Geerska huset i korsningen Kungsängsgatan/Smedsgränd strax innan det revs år 1950. Foto ur Sune Sundahls samling i Arkitektur- och designcentrums arkiv.

Gården bakom de Geerska huset år 1950. Här fanns allt nödvändigt som stall, vagnslider etc. då familjen de Geer besökte Uppsala under 1700- och 1800-talen. Foto ur Sune Sundahls samling i Arkitektur- och designcentrums arkiv.

Bilden visar den gård som låg i hörnet Kungsängsgatan/Bredgränd med denna fasad mot Kungsängsgatan. Fotot är taget strax innan rivningen 1950. Ur Sune Sundahls samling i Arkitektur- och designcentrums arkiv.

På gården fanns en ståtlig uthuslänga med stall, vagnslider, förråd och dass m.m. Notera att hörnen har en panel som imiterar hörnedjor av huggen sten. Foto ur Sune Sundahls samling i Arkitektur- och designcentrums arkiv.

Längs Bredgränd, i kvarterets mitt, låg detta reverterade två och en halv våningshus i vilket bl.a. "Antik-Olle" hade sin butik. Huset revs då Forum skulle byggas i början av 1950-talet. Bilden är något beskuren i nederkant. Foto Ivar Laurén år 1950 i Upplandsmuseets arkiv.

Efter att Dragarbrunnsgatan förlängts på 1870-talet stod tomten i hörnet Dragarbrunnsgatan/Bredgränd obebyggd ända fram till 1940-talet. Notera att Upsala Sprit AB inte ännu uppfört sin byggnad i borte änden av kvarteret. Foto omkring år 1902 av Alfred Dahlberg. Ur Upplandsmuseets arkiv.

Vid rivningen av de Geerska huset valde man att bevara ett stort vårdträd intill tomtragröns längs Smedsgränd. Konsekvensen av detta blev att man på så vis skapade ett torg i hörnet mot Kungsängsgatan; Forumtorget. Trots höga ambitioner kom dock inte trädet att stå särskilt länge utan togs bort efter några år.

Smedsgränd innan rivningen av de Geerska huset 1950. Strax bakom gatuhuset syns det stora vårdträd man avsåg att bevara genom att skapa Forumtorget. Foto ur Sune Sundahls samling i Arkitektur- och designcentrums arkiv.

Varuhuset Forum under byggnation i mars 1952. På bilden syns det bevarade vårdträdet till vänster om byggekranen. Foto Uppsala-Bild i Upplandsmuseets arkiv.

Initiativet till varuhuset Forum togs av Kooperativa förbundet, KF. De köpte marken i halva kvarteret och ritade samt projekterade själva samtliga nya byggnader. Med varuhuset skapades också den öppna affärsgatan Diagonalen som skar tvärs igenom kvarteret från Forumtorget till Bredgränd. Idén hade en förebild i kv. S:t Per där delar av den medeltida kvartersstrukturen alltjämt fanns kvar. Längs Diagonalen låg butiker i en våning men med tiden kom den att byggas över och byggas om. Innan den stora ombyggnaden i slutet av 1980-talet fanns här bland annat en livsmedelsbutik.

Affärsgatan Diagonalen vid mitten av 1950-talet. Foto Gunnar Sundgren i Upplandsmuseets arkiv.

BEFINTLIGA BYGGNADER INOM KVARTERET

Kvarteret Pantern fick sitt nuvarande utseende i och med att den nya gallerian byggdes mellan 1989 och 1992. I denna om- och nybyggnad ingick huset i hörnet Dragarbrunnsgatan/Bredgränd, återskapandet och påbyggnaden av Diagonalen med en våning, den nya entrén mot Forumtorget samt ett flertal invändiga förändringar i de befintliga husen. Om- och tillbyggnaden av det gamla Forumvaruhuset utfördes efter ritningar av AoT-3, en avknoppning av KFs arkitekt- och projekteringsverksamhet som hade bildats samma år som ombyggnaden påbörjades. Bakom ritningarna till nybyggnaden stod WRS Arkitekter.

Målsättningen med den nya byggnaden var tydlig, kvarteret skulle knytas ihop och bilda en enhet. Detta gjordes bland annat med hjälp av olika fasadmaterier och anslutningarna mellan byggnaderna.

Exempelvis tog man upp första våningens marmorfasad på gamla Forum längs Bredgränd medan fasaden mot Dragarbrunnsgatan endast fick en stensockel i likhet med före detta Upsala Sprits byggnad. Ytterligare en tydlig koppling gjordes med banden av grönglaserat tegel vilka hade sin motsvarighet i Upsala Sprits entréfasad. För att ge samtliga byggnader samma karaktär murades också fasaderna av tegel på det nya huset. Stilen var dock tydligt modern och därmed blev den nya gallerian den tredje årsringen i kvarteret.

Forumgallerians huvudentré i korsningen Dragarbrunnsgatan/Bredgränd. Här syns hur det gamla Forumhusets marmorfasad (till vänster) fortsätter på den nya byggnaden och slutar som ett burspråk runt hörnet. Därefter tar ett helt tegelklätt parti över vilket förmedlar kopplingen till Upsala Sprits gamla murade byggnad (utanför till höger i bild). Huset bildar således en länk mellan de äldre husen, utan att göra avkall på sitt moderna formspråk.

Den andra årsringen – varuhuset Forum – uppfördes 1951-53 och blev då Uppsalas första varuhus. Till varuhuset hörde även byggnaden längs Smedsgränd, på andra sidan av affärsgatan Diagonalen. Fasaderna murades med gult tegel, butiksvåningarna längs Kungsängsgatan och Bredgränd kläddes med ljus Ekebergsmarmor och skyltfönstren ramades in av blankpolerade rostfria stålpartier. På så vis förmedlade arkitekturen folkhemmets strävan efter saklighet men samtidigt en känsla av exklusivitet. En förutsättning för bygget var att den småskaliga gatumiljön längs Kungsängsgatan och Bredgränd skulle behållas efter att 1700-talsbebyggelsen rivits. Det ledde till att de första två våningarna fick en takfotshöjd i nivå med den äldre omkringliggande bebyggelsen. Med ett rejält indrag kunde sen ytterligare två och en halv våning byggas längs gårdssidan. Utmed Smedsgränd var det dock möjligt att uppföra ett tre och en halv våning högt hus längs gatan. I hörnet Kungsängsgatan/Smedsgränd sparades, som tidigare nämnts, plats för ett vårdträd på det som blev Forumtorget. Här började också Diagonalen som öppnade upp kvarterets mitt och ledde köpsugna kunder vidare till butiker med blommor, hattar, skor, skivor etc. och sen ut på Bredgränd. Denna öppna karaktär försvann efter ett par decennier då Diagonalen byggdes över och hamnade inomhus istället. Speciellt för Forum var den stora takterrassen. Idén att bygga en restaurang med uteservering hade KF provat tidigare men i Forum blev den osedvanligt stor.

En tydlig förändring som genomförts sedan varuhuset byggdes är att entrén från Forumtorget kompletterats med skyltfönster i fasadlivet. Ursprungligen fanns här en arkad bakom de då fyra fristående pelarna av Ekebergsmarmor.

Bakom ritningarna till Forum stod Dag Ribbing, en av dåvarande KFAIs (Kooperativa Förbundets Arkitekt- och Ingenjörskontor) mest framträdande arkitekter.

Det gamla varuhuset Forum sett från korsningen Kungsängsgatan/Bredgränd. Rör man sig i gatuplanet upplever man knappast den högre byggnadskroppen som vetter in mot gården. Tanken med detta var att behålla den småskalighet som fanns då kvarteret fortfarande hade sin 1700-talsbebyggelse kvar. Varuhuset upplevdes som exklusivt med Ekebergsmarmor på fasaderna och stora skyltfönster av polerat rostfritt stål. Det som gjorde Forum speciellt var självbetjäningen i detta, Uppsalas första, varuhus. Takterrassen blev en stor uteservering med utsikt över affärsgatan när vädret tillät.

Den första och därmed äldsta årsringen i nuvarande kvarteret Pantern är det så kallade Spritpalatset, Upsala Sprit ABs byggnad för tillverkning, buteljering, lagring och försäljning från 1904. Detta var, till skillnad från de senare byggnaderna, ett hus som inte fogade sig när det byggdes. Dess volym och stil stod i tydlig kontrast mot majoriteten av de äldre byggnaderna runtomkring. Det frångick också den traditionella rektangulära kvartersformen när hörnet mot Dragarbrunnsgatan/Smedgränd "höggs av". Förtjänsten blev att mer av entréfasaden syntes och att ett förmodat högre trafiktryck skulle kunna tas om hand. Huset var minst sagt omdebatterat när det byggdes. Starka röster menade att sprittillverkningen skulle få negativa konsekvenser för stadsborna, men ännu högre röster menade att detta var av största vikt då konsumtionen var påtagligt hög inte minst bland Uppsalas militärer. Ritningarna upprättades av arkitekt Ture Stenberg men när vinden skulle inredas 1919 hade han gått ur tiden. Arkitekt denna gång blev istället stadsarkitekten Theodor Kellgren. Tydligaste spåret av denna ombyggnad är takkuporna omedelbart ovanför takfoten. I övrigt har huset sin exteriör i det närmaste bevarad sedan 1904. Stilmässigt är huset byggt i en kombination av medeltida tegelarkitektur och jugend. Det grönglaserade tegelbandet längs entréfasaden går, som nämnts, igen i Forumgallerians fasad.

Spritpalatset – Uppsala Sprit AB – har behållit sin utvändiga karaktär i det närmaste helt från 1904. Takkuporna tillkom 15 år senare men förändrade inte det arkitektoniska uttrycket. Det avskurna hörnet var okonventionellt i en så strikt rutnätsplan som Uppsalas.

ARKITEKTERNA BAKOM HUSEN

Upphovsmannen till Spritpalatset – Ture Stenberg (1863-1917) – var en välkänd arkitekt vid sekelskiftet 1900. Han hade sitt kontor i Uppsala vid tiden för dess tillkomst och han ritade ett stort antal välkända byggnader i staden, och landet. Bland dessa syns Kemikum, Fysikum, Svettis och saluhallen. 1909 flyttade han sin verksamhet till Stockholm och blev ungefär samtidigt Medicinalstyrelsens arkitekt.

Arkitekten bakom varuhuset Forum – Dag Ribbing (1898-1980) – tillhörde den skara av unga arkitekter som fanns med vid starten av Kooperativa förbundets arkitektkontor KFAI 1925. Här producerade han ritningar till ett stort antal Domusvaruhus runt om i landet efter det lyckade Forumprojektet. I Uppsala ritade han även Handelsbankens huvudbyggnad på Dragarbrunnsgatan, kontors- och butikshus på Kungsängsgatan 5 och Drottninggatan 7 med flera byggnader.

Forumgallerians arkitekter – WRS arkitekter – var en förkortning av Kjell Werner, Mats Reinius och Per-Ove Sporrang. Omfattningen av kontorets verksamhet i Uppsala är dock okänd.

KULTURHISTORISKA VÄRDEN INOM KVARTERET

Det allra mest anmärkningsvärda med bebyggelsen inom kvarteret Pantern är att den är synnerligen välbevarad trots sitt centrala läge i staden. Kvarterets mitt, som 1953 fick namnet Diagonalen, har dock byggts om kraftigt i omgångar precis som insidan av husen. Utvändigt har samtliga hus fått behålla sin ursprungliga stil och storlek vilket måste tyda på bra funktioner såväl som på en kvalitetsmässig och uppskattad arkitektur.

Kvarteret karaktäriseras av sina tegelfasader; handslaget rött i Spritpalatset, gult i Forum och maskinslaget rött i gallerian. Tillsammans bildar det en helhet med vissa avvikelser i form av

Ekebergs- och Carreramarmor, glaserat tegel och puts, men övergångarna är medvetna och stilfullt utförda utan konflikter i upplevelsen.

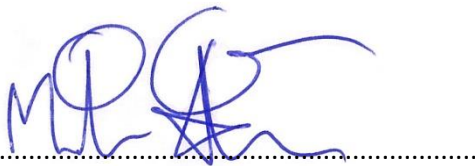
Tre epoker och ideal är representerade; det tidiga 1900-talets stilblandning, efterkrigstidens romantiska men funktionella saklighet och det sena 1900-talets strävan efter anpassning till omgivningen. Alla är goda representanter för sin tid och samtliga är utförda med tydliga ambitioner och hög kvalitet.

Avsikten med husens detaljering skiljer sig åt samtidigt som den länkar samman kvarterets olika delar. Spritpalatset har detaljer med historiska förebilder; blindingar och trappstegsgavlar som medeltida kyrkor och hus, rundbågefriser vid takfoten samt fönster och fasadband i jugendstil. På Forum antyder takfoten klassicistiska förebilder och på marmorfasaden finns inhuggna geometriska former, men framförallt bilder av de hus som revs för att göra plats på tomten. Gallerian har, vid sidan av det marmorklädda fasadpartiet, inmurade gröna band av glaserat tegel vilka kopplar samman huset med Spritpalatset. Alltsammans är lekfulla referenser till historien och i flera fall till den omedelbara omgivningen.

Referenserna till historien går också igen i stadsplaneringen. Forums stora takterrass var inte ett självändamål utan en konsekvens av viljan att behålla 1700- och 1800-talets skala i bebyggelsen. De indragna övre våningarna på båda sidor av Kungsängsgatan var ett medvetet grepp och en förutsättning då arkitekterna skulle rita byggnaderna. Således ekar fortfarande Uppsalas förindustriella historia i stadsrummet längs Kungsängsgatan, om än inte alldeles lätt att se.

En kulturhistorisk värdering av kvarteret omfattar såväl arkitektoniska och arkitekturhistoriska som miljöskapande värden. Man kan även tala om betydande samhällshistoriska värden eftersom kvarteret är det allra första som byggdes om för att rymma ett varuhus av modern typ. Spritpalatsets historia är väldokumenterad och vittnar om stadens societet och inte minst militärens inflytande vid uppförandet av enskilda byggnader. Sammantaget handlar det i första hand om lokalhistoriska värden med betydelse för stadsmiljön. Forum har dock ett nationellt värde i egenskap av att vara ett tidigt exempel på varuhus med självbetjäning och det första i raden av Domusvaruhus landet runt. Forumtorget är ett mycket betydelsefullt offentligt rum i stadsmiljön med stora karaktärsskapande värden.

Att det gula tegelhuset längs Smedsgränd inte utpekats som kulturhistoriskt värdefullt i kommunens kulturmiljöprogram måste betraktas som ett misstag. Byggnaden ingick i Forumprojektet 1951-53, uppfördes samtidigt och var en del av det nya handelsstråket vid Forumtorget och längs det som kom att kallas Diagonalen. Dess kulturhistoriska värde bör således kopplas samman med varuhuset Forum. Därtill är det märkt med q_1 i gällande detaljplan.

Martin Åhrén, a-sidan arkitektkontor ab

2015-05-27

LITTERTURHÄNVISNING

Bergold, Carl Erik: *Uppsala – Stadsbyggande 1900-1960*, Uppsala 1989

Brunnström, Lisa: *Det svenska folkhemsbygget – Om Kooperativa Förbundets arkitektkontor*, Stockholm 2004

Ehlin, Ingemar (red.): *Uppsala bygger på åttiotalet*, Uppsala 1992

Erikson, Marja och Ehlin, Ingemar: *Uppsala en växande stad – bebyggelse 1951-79*, Uppsala 2006

Lundberg, Kerstin (red.): *Uppsalas byggnader*, Uppsala 1992

Stadsbildens framtid – Om konstnärligt och historiskt värdefull bebyggelse i Uppsala, Stockholm 1964